

TÜRKİYE'DE EKONOMİK GELİŞMELER (11 Haziran 2004)

Prof. Dr. Emin ÇARIKCI

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü Öğretim Üyesi

Kasım 2000 Likidite Krizi ve Şubat 2001 Finans Krizi sonrası IMF destekli bir Ekonomik İstikrar Programına ek olarak, ekonomi yönetiminde politik müdahaleleri asgari düzeye indirebilmek için BDDK ve Kamu İhaleleri Üst Kurulu gibi 10 Üst Kurul kurulmuş, ilaveten, Bankalar Kanunu, Hazinesin İç Borçlanma Kanunu ve Merkez Bankası'nın bağımsızlığı yasası gibi kurumların özerkliğinin ve Türkiye'de siyasi istikrarın sağlanmasının müspet etkileri, ayrıca Ekonomik Programda mali disipline uyulmasının piyasalara güven vermesi sonucu Türk ekonomisi düzlüğe çıkmak üzeredir. Ekonomide son durumu ele almadan önce 2002 ve 2003'deki gelişmeleri özetleyelim.

2002'de ekonomik durum: 2002 yılı için hedeflenen %3'lük GSMH büyüme hızı, %7,8'lik bir artış göstermiş, yıl boyunca dolar fiyatının 1,5 milyon TL dolayında seyretmesinin de müspet etkisiyle, 2002 yılı için hedeflenen GSMH 166 milyar dolar yerine yaklaşık 182 milyar dolar, Fert Başına Gelir (FBG) de hedeflenen 2316 dolar yerine 2609 dolar olarak gerçekleşmiştir (Bakınız. Tablo-1). Yıllık enflasyon 2001'deki %70'li seviyelerinden, 2002'de TÜFE'de %29,7, TEFEE'de %30,8'e gerilemiştir.

2003 yılı gerçekleştirmeleri: GSMH Büyüme Hızı %5.9 artmış, ortalama dolar fiyatının 2002 seviyesinde (1,5 milyon TL) kalması sonucu, GSMH hedefi 200 milyar \$ iken, 239 milyar \$'a çıkmıştır (2002'den 2003'e %32 artış). FBG 2609 \$'dan 3384 \$'a (2002'ye göre %29.7 artış) gerçekleşmiştir. İthalat 68.7 ve ihracat ise 46.9 milyar dolar, Dış Ticaret Açığı -21,9 ve Cari İşlemler Dengesi açığı da -6,8 milyar dolardır. 2003'de yıllık enflasyon hızları TÜFE'de %18,4'e, TEFEE'de de %13,9'a inmiştir.

2003 Devlet Bütçesi Gerçekleştirmeleri: Bütçe Harcamaları 140 katrilyon TL, Gelirleri 100,2 katrilyon TL olup, Bütçe Açığı da -39,8 katrilyon TL'ye (26,5 milyar \$), (SGK açıkları 15,9 katrilyon (ktr) TL=10,6 milyar \$'a) ulaşmış, Toplam Faiz Harcamaları ise 58,6 ktr.TL'dir. Bu durumda;

- Toplam gelirlerin (100,2 ktr) %58,6'sı ve Vergi gelirlerinin (84,3 ktr) %69,5'i faiz ödemelerine (58,6 ktr. TL) harcanmıştır (2002'de bu oranlar sırası ile %68 ve %78 idi).
- Toplam faiz ödemelerinin (58,6 ktr) %90'ı (52,7 ktr) İç Borç (139 milyar \$) faiz ödemelerine, sadece %10'u da (5,9 ktr) Dış Borç (147 milyar \$) faiz ödemelerine gitmiştir.

2004 yılı Devlet Bütçesi Hedefleri: Harcamalar 160,9 Katrilyon (Ktr) TL; Transferler 108,2 ktr (66,1 ktr. faiz ödemesi), Cari Harcamalar 45,2 ktr. TL (28,6 ktr. Personel Giderleri), Yatırım ise 7,6 ktr. TL'dir. Gelirler 114,5 ktr. TL (Vergiler 99,2 ktr. TL). 2003'ten 2004'e Bütçe Harcamaları içinde, Transferler / Harcamalar %68'den %67,2'ye (Faiz Ödemeleri / Harcamalar %41,9'dan %41,1'e), Cari Ödemeler / Harcamalar %27,3'ten %28,1'e, Yatırımlar / Harcamalar %4,6'dan %4,7'ye, Vergi Gelirleri / Harcamalar %61,5'ten %61,6'ya, Faiz Ödemeleri / Vergiler %68,1'den %66,7'ye, Harcamalar / GSMH'de %39,5'ten %38,3'e hedeflenmiştir. Bu durum 2004 Bütçesinin de bir Transfer ve Cari Harcamalardan oluştuğunu ve Bütçe esnekliğinin yok denecek kadar az olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2004 yılı hedefleri: (Bakınız, Tablo-1) GSMH yaklaşık 262 milyar \$, FBG 3645 \$, Satınalma Gücü Paritesine (SGP) göre FBG 8200 \$, GSMH büyüme hızı %5, yıllık Enflasyon hızları da TÜFE ve TEFEE'de de %12'şer, İthalat 75 milyar \$ (%11,5 artış), İhracat ise 51,5 milyar \$ (%12,3 artış) olup, Dış Ticaret Açığı 23,5 milyar \$, CİD Açığı da -7,6 milyar \$'dır. CİD Açığı / GSMH oranı da % -2,9 hedeflendiği için (2000'de bu oran % -4,9 idi) 2004'te bir döviz krizi beklenmemektedir. Çünkü, bu oran %4'ü geçmediği sürece Türkiye'de bir döviz krizi olmaz.

Zaten 2002'den 2003'e Merkez Bankası (MB) döviz rezervleri 26,7 milyardan 33,6 milyar \$'a çıkmıştır.

TABLO-1. TÜRKİYE'DE BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELER: 2000-2004 (11 Haziran 2004)

-	2000	2001	2002	2003	2004 (K)
GSMH (Milyar Dolar)	201,4	144,0	181,7	239	261,7 (P)
Fert Başına Gelir (FBG), Dolar	2986	2101	2609	3384	3645 (P)
- Satınalma Gücü (SGP) ile FBG, \$	6212	5738	6158	7600 (E)	8200 (E)
GSMH Büyüme Hızı (%)	6,3	- 9,5	7,8	5,9	5,0 (P)
- İmalat Sanayii Üretimi (% Değişme)	5,6	- 9,9	10,7	9,7	15,6 Nisan
◆ Kapasite kullanım oranı (%)	78,2	73,6	76,7	80,0	76,4 Nisan
Tüketici Fiyatları (TÜFE), %	39,0	68,5	29,7	18,4	3,2 Mayıs (*)
Toptan Eşya Fiyatları (TEFE), %	32,7	88,6	30,8	13,9	9,3 Mayıs (*)
Emisyon Hacmi (Trilyon Lira)	3772	5282	7636	10676	12700 Haziran
Bütçe açığı (Katrilyon Lira)	-13,7 (21,9 Milyar\$)	-29,8 (24,8 Milyar\$)	-41,7 (1) (27,8 Milyar \$)	-39,8 (1) (26,5Milyar\$)	-11,4 Mayıs (7,6 Milyar\$)
Sos, Güv, Kur, Açığı (Katrilyon TL)	-4,5 (7,2 Milyar\$)	-8,4 (7 Milyar\$)	-13,3 (1) (8,9 Milyar\$)	-15,9 (1) (10,6Milyar\$)	-6,1 Nisan (4,1 Milyar\$)
İç Borç Stoku (Katrilyon Lira)	36,4 (58 Milyar\$)	122,2 (101 Milyar\$)	149,9 (1) (100 Milyar \$)	194,4 (1) (130 Milyar\$)	206,2 Nisan (137,5 Milyar\$)
Bütçe Açığı / GSMH (%)	-10,6	-16,5	-14,7	-11,2	-11,1 (P)
Bütçe Harcamaları / GSMH (%)	37,2	45,7	42,3	39,5	38,3 (P)
İhracat (% Artış)	2,8	12,3	12,0	30,0	25,5 Mart
İthalat (% Artış)	32,7	-25,7	+22,8	+33,3 (2)	40,7 Mart
İthalat (Milyar Dolar)	-54,5	-41,5	-50,8	-68,7 (2)	20,2 Mart
İhracat (Milyar Dolar)	27,8	31,3	35,1	46,9	13,0 Mart
DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyar \$)	- 26,7	- 10,1	-15,8	-21,9	-7,2 Mart
İhracat / İthalat, (%'si)	51,0	77,0	69,0	68,2	64,3 Mart
Bavul Ticareti (Milyar Dolar)	2,9	3,0	4,1	4,0	0,9 Mart
İhracatımızda AB'nin Payı, %	52,2	51,6	51,5	51,9	53,0 Mart
İthalatımızda AB'nin Payı, %	48,8	44,6	45,5	45,8	44,5 Mart
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	27,5	21,9	20,0	21,0	3,8 Mart
Hizmet Giderleri (Milyar \$)	-15,0	-13,8	-13,2	-8,5	-2,2 Mart
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI (Milyar\$)	-9,8	+3,4	-1,8	-6,8	-5,0 Mart
Direkt Yabancı Sermaye (Milyar\$)	1,7 (3)	3,3	0,6	+0,6 (3)	0,4 Mart
Dış Borç Stoku (Milyar \$)	119,6	115,1	131,6	147,3	-
MB Döviz Rezervleri (Milyar \$)	19,6	18,7	26,7	33,6	31,1 Mayıs

(K): 2004 yılına ait Ay'ların yanındaki rakamlar Ocak ayından itibaren kümülatiftir.

(P): DPT 2004 yılı için Program Hedefleri; (E): E.Çarıkçı.

(*) Mayıs 2004'de Yıllık bazda ise TÜFE %8,9'a, TEFE %9,7'ye inmiştir.

(1) Ortalama Dolar kuru 2000'de 627 bin TL, 2001'de 1,2 milyon TL, 2002-2004 döneminde 1,5 milyon TL'dir.

(2) İthalatımızda ara malları ve hammaddelerin payı %73, sermaye malları %16 ve tüketim malları da %11'dir.

(3) 2003'de Net Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımı girişi sadece 79 milyon dolardır.

**Kaynak : DİE, DPT, MB, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları Dokümanları, Haziran 2004.
Derleyen: Prof. Dr. Emin ÇARIKCI, Çankaya Üniversitesi, İİBF, Öğretim Üyesi.**

İşçi emeklileri maaşları ile asgari ücrete beklenenin üzerinde verilen %33'lük zammın getirdiği ek yük, yukarıdaki 2004 yılı bütçe rakamları hedeflerinde yer almamıştı. Bu ilave yükün giderilmesi için içki ve sigaralar ile petrol ürünlerine yapılan zamların yeterli olmaması sonucu, memur ve emekli maaşları dışındaki kalemlerde %13'lük bir bütçe kısıtlamasına gidilecektir. Neticede, 2004 Bütçesindeki 160,9 katrilyon TL'lik Harcamaların 150 katrilyon TL'ye indirilmesi hedeflenmiştir.

Türkiye'deki ekonomik durumu bir yıl öncesine göre mukayese ettiğimizde;

✓ Ocak-Mayıs 2004 döneminde **enflasyon hızları TÜFE'de %3,2, TEFE'de ise %9,3 artmış, yıllık bazda ise bu oranlar sırası ile %8,9'a ve %9,7'ye inmiştir.** Nisan sonu ile Mayıs başlarında **döviz fiyatlarındaki tırmanma**, bir yandan ihracatçılara nefes aldırırken, öte yandan, **çekirdek enflasyon** diye bilinen özel sektör imalat sanayii aylık fiyat artışlarını %1'in üzerinde artmasına yola açarak, yaz aylarındaki aylık negatif enflasyon beklentilerini boşa çıkarabilir. Nitekim, **Mayıs 2004'de TÜFE ve TEFE artışları yüzde sıfır dolayında kaldığı halde Çekirdek Enflasyon (Maliyet Enflasyonu) %1,8 artmıştır.**

✓ 2002'den 2003'e **İç Borç Stoku** 149,9 katrilyon TL'den 194,4 katrilyon TL'ye (100 milyar \$'dan 130 milyar \$'a) çıkarak **Dış Borç Stokuna** (147 milyar \$) **yaklaşmıştır. Nisan 2004 de ise, İç Borç Stoku 206,2 katrilyon TL'ye (137,5 milyar \$'a) çıkmıştır.** Mart 2004'de 203,7 katrilyon TL'lik İç borç stokunun **%19'u döviz cinsinden veya dövize endeksli, %38'i sabit faizli, %43'ü de değişken faizli olup, bu stokun alıcılara göre dağılımında piyasanın payı %58,5, Kamu'nun payı da (MB, Kamu Bankaları ve Diğer Kamu) %41,5'tir (DPT, Mali Piyasalardaki Gelişmeler, Nisan 2004 sayfa 12-13). Kamu'nun toplam borç stokunun yaklaşık 2 / 3'ü İç Borç Stoku, 1 / 3'ü de Dış Borç Stoku olup, toplam Dış Borcun da yaklaşık yarısı kamu kesimine aittir**

✓ Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, **2002'den 2003'e ; Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt) / GSMH Oranı %93,6'dan %83,5'e, Toplam Kamu Borç Stoku (Net) / GSMH Oranı da %79'dan %70'e gerilemiştir. Bu (Net) oran 2000'de %57 iken, ekonomik kriz sonucu 2001'de %91'e fırlamış idi. AB'de parasal birliğe katılımın ön şartlarını kapsayan Maastricht Kriterlerinde kamu borç stoku/GSMH oranı %60 olmakla birlikte, Türkiye'de İç Borç Stoku ortalama vade yapısının çok kısa vadeli olmasından dolayı, Türkiye'nin uluslararası piyasalarda güvenini sağlayabilmesi ve bu piyasalardan düşük faizli orta ve uzun vadeli krediler çekebilmesi için Brüt oranın %50, Net oranın da %40 dolayına çekilmesi gerekmektedir. Mesela, Mart 2004'te 203,7 katrilyon TL'lik İç Borç Stokunun %73'ünü oluşturan Tahvil+Bono'dan oluşan Nakit borçların (119+22=141 katrilyon TL) ortalama vade yapısı sadece 12,7 aydır (Tahvilde 14,5 ay Bono'da 2,7 ay, DPT, Nisan 2004, s.11),**

✓ **İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranı Nisan 2003'de %75,9 iken, Nisan 2004'te %76,4'e (Özel Sektörde %74,5'den %81,8'e) çıkmıştır.**

✓ **İmalat Sanayii üretimi 2001 yılında %-9,9 gerilemiş iken, bu oran 2002'de %10,7'lik bir artışa dönüşmüş, 2003 yılında ise %9,7 artmıştır. Ocak-Nisan 2003'de %7,2 olan bu artış, Ocak-Nisan 2004'de ise %15,6'ya yükselmiştir.**

✓ 2003 yılında **ihracat %30, ithalat da %33,3 artmıştır.** Ancak, ihracat artışının belli bir kısmının dolar-euro çapraz kur'undaki dolar aleyhine değişmeden kaynaklandığı unutulmamalıdır. **Ocak-Mart 2004 döneminde ihracat artışı %25,5, ithalat artışı ise %40,7'dir. Ocak-Mart 2004 döneminde 5,0 milyar dolarlık Cari İşlemler Dengesi (CİD) açığı, yaz aylarında Turizm gelirleri ile bavlul ticareti artışları sayesinde normale dönecektir.**

✓ **Türkiye'nin ihracat dışı başlıca döviz gelirleri ise, 2000'den 2003'e; milyar dolar olarak, bavlul ticareti 3'ten 4'e, turizm gelirleri 7,6'dan 13,2'ye yükselmiş, müteahhitlik 1'den 0,7'ye,**

taşımacılık 3'ten 2,7'ye ve işçi dövizleri de 4,6'dan 2,3 milyar \$'a inmiş, (2003 yılı toplamı 25 milyar dolar), gelen yıllık turist sayısı da 10,4 milyondan 14 milyon kişiye ulaşmıştır.

✓ 2003 yılında; ihracat ve ithalatımızda, sırasıyla AB'nin payı %52 ve %46'dır. 21,9 Milyar \$'lık toplam Dış Ticaret Açığının sadece %32,4'ü (7,1 milyar \$'ı) AB ülkeleriyle, %20,1'i (4,4 milyar \$) KEİ Ülkeleriyle, %19,2'si (4,2 milyar \$) Uzak Doğu (Diğer Asya) Ülkeleriyle, %15,1'i (3,3 milyar \$) Diğer OECD Ülkeleriyle ve %5,5'i de (1,2 milyar \$) İslam (İKT) ülkeleriyledir. Demek ki, Dış Ticaret Açığının tek sebebi AB ile yapılmış olan **Gümrük Birliği (GB)** değildir. Toplam ihracatımızda Almanya'nın payı %16, ABD %8, İngiltere %7,8, İtalya %6,8, Fransa %6, İspanya %3,8, Hollanda da %3,2'dir.

✓ 2001'den bu yana Türkiye'nin esas meselelerinden biri de artan işsizliktir. DİE verilerine göre, **işsizlik oranları 2001'de %8.4, 2002'de %10.3, 2003'de de %10.5 olarak gerçekleşti.** Ayrıca, **2000-2003 döneminde, reel olarak işçi ücretleri %25.3 geriledi.** Reel ücretlerdeki bu erime 2001'de %13.4, 2002'de %8, 2003'de de %6.3'tür. Bu düşüş özel sektörde daha yüksektir. 2003 yılında döviz fiyatlarındaki gerilemeye rağmen, **dış rekabet gücümüzün korunması ve 2003'deki ihracat artışındaki başarıda reel ücretlerdeki düşüşün de büyük bir payı vardır.**

✓ **Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımlarında** 2002'de 1milyar 32 milyon \$'lık giriş, 55 milyon \$'lık çıkışla net DYS girişi 977 milyon \$ iken, 2003 yılında ise 578 milyon \$ giriş ve -499 milyon \$ çıkış olduğu için **net DYS girişi sadece 79 milyon \$'dır.** Ocak-Mart 2004'te giriş 372, çıkış -182 milyon \$ olup, net DYS girişi 190 milyon \$'dır. **Dünyada 2002'de DYS yatırımı stoku 7,1 trilyon \$'dır. Türkiye'nin payı ise %0,3 (binde 3) ile 18,6 milyar \$'dır.**

✓ **2003 Yılı itibariyle Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri ise; toplam üretimde (GSMH'de 18.ci, nüfus itibariyle 15.ncidir. Dünya dış ticaretinde Türkiye'nin payı ihracatta %0.7 (binde yedi), ithalatta da %0.9'dur.**

✓ HM'nin Ocak 2004 Finansman Tablosuna göre, 2003'te **Toplam Borç Servisi (Faiz ve Anapara geri ödemesi) 108 milyar \$'dan (97 milyarı iç borç, 11 milyar \$'ı dış borç), 2004'te 127 milyar \$'a çıkacaktır (116 milyar \$'ı iç borç, 11 milyar \$'ı da dış borç).** Böylece 2003'te Toplam Borç Servisinin %91'i İç Borç Sevisine gitmektedir. **2003'te Hazine içerden 90 milyar \$ borçlanmış, 97 milyar \$ iç borç geri ödemesi yapmışken (İç Borçları Geri Çevirme Oranı -İBGÇ- %93 iken = piyasaya 7 milyar \$ bırakmış), 2004 hedefi ise, Hazine 116 milyar \$ iç borç ödemesi yapacak 102 milyar \$'lık iç borçlanmaya gidecektir (İBGÇ=%88).**

✓ **2004 Devlet Bütçesi Gerçekleşmeleri: Ocak-Mayıs 2004 döneminde Bütçe Harcamaları 54,0 katrilyon (ktr) TL, Gelirleri 42,6 ktr TL olup, Bütçe Açığı da -11,4 ktr TL'ye= 7,6 milyar \$ (Ocak-Nisan 2004 döneminde SGK açıkları 6,1 ktr TL=4,1 milyar \$'a) ulaşmış, Toplam Faiz Harcamaları ise 26,1 ktr.TL olup, bu durumda;**

- **Toplam gelirlerin (42,6 ktr) %61,3 ve Vergi gelirlerinin (34,0 ktr) %76,8'i faiz ödemelerine (26,1 ktr. TL) harcanmıştır (2003'de bu oranlar sırası ile %58,6 ve %69,5 idi).**

- **Ocak-Nisan 2004 döneminde toplam faiz ödemelerinin (20,1 ktr) %89,1'i (17,9 ktr) İç Borç (137,5 milyar \$) faiz ödemelerine, sadece %10,9'u da (2,2 ktr) Dış Borç (147 milyar \$) faiz ödemelerine gitmiştir.**

Sonuç: Yukarıdaki oranlar Ekonomik dengelerin hala bıçak sırtında olduğunu göstermektedir. Bütçede ve iç borçları çevirmede nispi bir iyileşmeye rağmen, Türkiye'nin esas meselesi Dış Borç Stokundan çok, İç Borç Stokudur. Kamu Kesiminde (Devlet, KİT'ler, Belediyeler ve BİT'lerde) aşırı israfı azaltacak, tasarruf ve verimliliği artıracak yapısal tedbirler ile, özelleştirme ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele konularında daha hızlı adımlar atılması gerekmektedir. Bu konularda daha hızlı hamleler yapılmadığı sürece enflasyonla mücadelede ve büyümede elde edilen başarılar kalıcı olamaz. **Bütçe Açığı / GSMH oranı %11 seviyesinden %4'ün altına indirilene kadar talepteki bir canlanma ve döviz fiyatları artışları (ithalatın %88'i üretim ve yatırım mallarından oluştuğu için iç fiyatlara yansıtılacak) normal seviyelerine ulaştığında enflasyon hızındaki düşüşün devam etmesi çok zor görülmektedir.**

Not-1: Türkiye'de ve Türk Cumhuriyetlerinde iç ve dış ekonomik gelişmeler ile bu ülkelerdeki iktisadi krizlerin sebepleri ve sonuçları konusunda detaylı bilgi için **bakınız, Prof. Dr. Emin ÇARIKÇI'nın 46 makale ve 400 sayfadan oluşan güncellenmiş 2. Baskı Kitabı: TÜRK**

DÜNYASINDA EKONOMİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ. AKÇAĞ Yayınları, Mart 2004 (Tuna Cad. 8/1, Kızılay – Ankara (0312-4321798)). Öğrencilere Ekonomik Tavsiyeler’le başlayan bu kitapta, Dünyada Ekonomik Dengesizlik ve DYS Yatırımları, GB’nin Ekonomik Etkileri, Türkiye – AB ilişkileri ile ilgili 2003’te yayınlanan; Ulusal Program, AB’ye Uyum Paketleri, Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporu özetleri de yer almaktadır.

Not-2: Bu makaledeki Tablo her ay revize edilerek ve metin güncelleştirilerek Çankaya Üniversitesi’nin Ana Web sayfasında yayınlanmaktadır. (<http://www.cankaya.edu.tr>)